Л. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

ЯХТА "АДНАН"

І

З Кафаровим, молоденьким персом, співробітником Ізмірського філіялу Нафтосиндикату, ми вже розпрощалися. Ось він збігає по трапу до холодної води, сідає в човен, махає мені капелюшем... Баркаджі нахиляється над веслами й, вимахнувши руками, відштовхується від трапу. Ось уже спина молоденького Кафароза віддаляється...

Ну що ж... Хай буде так!

Я дуже мало знав Кафарова і мабуть ніколи більше не зустрінуся з ним. Пройде рік, п'ять рохів, і я не зможу навіть пригадати рис його обличчя... В цьому неприємність подорожі. Навіть коли людина не дорога вам, ви з жалем будете згадувати про неї, з глибини вашої пам'яті випливатимуть уривки розмов з нею...

Я відчував легеньку рожеву печаль, дивлячись в останнє на ізмірський беріг. Більше ніколи в житті своему не побачу його.

Від пароплава відшвартовувались останні каїки. Скоро піднімуть трап, і ми вийдемо в море. Сьогодні сонце милостиво обдаровує нас рясним дощем блискучого проміння. Команда, вибираючи котвицю, обливається потом. Металеві поренчата капітанської рубки виблискують жовтим жаром.

— Ми чудово дістанемся до Стамбулу,— раптом звертається до мене незнайомий пасажир. Він високий, на ньому зграбно сидить чорний демісезон з потертим оксамитним комірцем, котьолок мов прилютовано

до його твердої потилиці.— В цю пору року рідко трапляється така година... Дозвольте відрекомендуватися ...

Котьолок плавко злетів з потилиці незнайомого, накреслив у повітрі криву, притиснувся до лацканів демісезону й знову вкипів у потилицю.

— Світальський... Я стримано подаю руку.

— Гм, так... година чудесна,й я дуже вдоволений з цього, але ще не відомо, що скаже ніч, бож ви знаєте, що...

Я не знаю, що мені говорити,і взагалі не досить ясно усвідомлюючи треба мені говорити,чи не треба.

— Ви так думаєте?

— Я? Я нічого не думаю... Так, так, так... Вибачте, я дійсно сказав, що вночі може ст^ися зміна настрою в керівників управління вітрами й штормами... Так,так,я це сказав.

— Чудово сказано!—притуляючи долоню до щоки, сміється пан Світальський.— Я так і знав, що матиму приємного співрозмовця...

Я дякую красненько й повертаюся,маючи намір іти до каюти, подивитися, як там влаштували мої речі. Та мене цікавить, звідки пан Світальський дізнався.

що я вмію говорити по руському? Ага! Він чув, як я прощався з Кафаровим, тепер пригадую, я бачив його коло трапу... Іду до каюти. Пан Світальський супроводить мене. В сальоні я запитую стюарда: де саме сьома каюта?

— Я знаю,не турбуйтесь!—відмахується від стюарда пан Світальський.— Виходить, ви теж у сьомій? Це дуже добре... Це зовсім хороше!

Як для кого, міркую собі в думці я,— як для кого, пане... Ви мені остаточно перестаєте подобатись! Здається, ви шпиг. Але ви, мабуть, не дуже давно працюєте в цій галузі, ваша робота білими нитками шита... Я лагідно дивлюся в очі панові Світальському й приємним голосом підтверджую:

— Так, ви маєте рацію, інтелігентне товариство в дорозі — найперша річ... Мені дуже сумно було їхати до Ізміру, жодного знайомого, жодної людини, що знала б руську мову... До речі ви чудово володієте нею!

— О, це ви мені хочете сказати приємне!.. Я лише два роки був у Росії й то давно, ще перед війною...

Бреши, бреши!—думаю я,викладаючи з чемодана рушника,мило й зубну.— Був ти й на Україні, і в Києві був... року тисяча дев'ятсот двадцятого... Знаємо ми вашого брата!..

Я вмиваюся, а пан Світальський лежить на койці, заклавши руки під голову... Але чого ми не рушаємо! Наче у відповідь на цю мою думку, у повітрі, стрясаючи будову нашої яхти, розноситься басистий рев сирени... Тричі! Нашвидку накидаю наопашки пальто й вибігаю на палубу... Яхта тремтить, мов гарячий кінь, почуваючи далеку дорогу. Котвицю вибрали. Яхта напружується,робить повільний поворот і спроквола важко починає рушати. Я дивлюся на Ізмір, на претенсійно — витворний будиночок Пасапорту... Сонце сідає. Ах, ти ж нещастячко! Я так і не дізнався, що мусить значити назва "Пасапорт"... Може це абревіятура "Пасажирський порт"?

Пан Світальський знову з'являється на палубі...

II

Ми лежали в каюті на протилежних койках. Я дрімав, мріючи про листи, що напевне чекали мене в Стамбулі. Мене цікавило — скільки саме листів може лежати в столику товариша Чуба, капуджі консульства в Стамбулі? П'ять... Ні, сім... А можливо, що всього на всього —два... Один з Харкова, а другий... другий теж із Харкова... Солодкі мрії! Я перечитав уже в десятий раз "Подорожні картини" несамовитого Гайне, "Бродяги" Гамсуна та американських поетів V перекладі І. Ю. Кулика...

— Що ви тут робите ,в Туреччині ?—раптом запитав у мене пан Світальський. Я, не розплющуючи очей, намагаюся зібрати невеличкі запаси поважности,

що є в моєму розпорядженні.

— Маю наукові завдання... А що?

— Мене просто цікавить... Наука то велика річ... А саме, яка галузь? Господи, напути! Скажи мені, саме з якої галузі тієї науки, що вона велика

річ, я маю завдання? Бо інакше я вмру на койці раніше, ніж яхта піде на дно бурхливого Ак — Деніз... Вітер міцнішає. Починає гойдати.

— Сходознавстго, пам'ятники сельджуцької епохи... Мохамет III...

Пан Світальський задоволений. Очевидно, він знає про сельджуків і про Мохамета III ще менш від мене,бо не мав змоги розмовляти на ці теми з професором Зуммером, істориком мистецтва... Щождо мене, то й я не був певний, чи був дійсно Мохамет III сельджуком, чи навпаки османом.

— А я,— замріяно протягає пан Світальський,— я, бачите, зовсім у інших справах... Я — промисловець...

— Промисловість — то велика річ!— кажу я.— А саме, яка галузь? Печальне обличчя пана Світальського відразу змінюється. Він широкими

очима дивиться поперед себе, швидко — швидко починає го орити, думки його випереджають одна одну, він не долінчує речень, нарешті схоплюється з койки й бігає по каюті.

— Ви питаєте, з якої галузі, мій пане? Все, що хочете! Вугілля, нафта, валонея, багозна... Хром, шкіра й руда... Все, що хочете! Ви думаєте, промисловість, це не наука? Навіть більше, мій пане, це МИСТЄЦТЕО! АХ, ЩО Я кажу, це надмистец-ТЕО!.. Ви рідко зустрічаєте геніїв у літературі, в малярстві, в музиці? Раз на столітті! Генії не народжуються гроссами, як гросси не народжуються геніями. Але я не про це. Я про те, що більшість це сіра маса, середняк... У вас так поділяють СЄЛЯНСТЕО — незаможник, середняк, куркуль... Так розумійте ж, пане мій, що куркуль це геній у мініятюрі, бо він зумів піднестися над селом,над середняками, над незаможниками... В промисго?ості так само. Можна мати міліярд і бути нездарою, терпіти втрати — й можна без копійки дістатися верховин міліярдерства... У менепляни!.. Ми знайшли поспади хрому... Я вам покажу пляни, я турків не боюся — ЕОНИ нездари й безпросвітні дурні, самі не знають, що в них під носом робиться... Я експлуатуватиму хромові похлади й стану міліонером! Турки самі не вміють організувати сгого господарства, ну що ж, ми не станемо їм допомагати, принаймні я, мені немає з того ніякого зиску... Я вам покажу пляни...

Пан Світальський вихопив з чемоданчика засмальгорані папірці, що в такій саме мірі були схожі на плян, як карнавал у Ніцці на погром у Кишиньові, і знову щось став кричати над вухом у мене... Цифри сипалися з його запалених уст, як солодкий горох з пересохлого стрючка.

— Так!—промимрив я,— промисловість — то велика річ...

— Це мистецтво!—підхопив пан Світальський, гублячи нитку пояснень.— Більше того, це надмистецтво!..

III

Хмари низько нависли над хвилями, хвилі розходилися й корпус нашої яхти скрипів і стогнав, то злітаючи вгору, то спроіаола спускаючись знову по крутому Еодяному горбу в улоговину поміж двома хвилями. Різкий і неприємний дощ колючими голками бив мене в обличчя, я наставив комір пальта, насунув на очі кепку й зупинився ко^о штурвального колеса. Внизу шумуеала запінена чортория, заплітаючись довгою косою, тяглася за кермою... Пронизливий вітер тріпав брезентову накривку штурвального колеса. Мене починало заколисувати. Я поспішився до каюти...

Пан Світальський спав тихим сном. Я щось подумав про нього. Можливо, що я подумав про нього — хижак, мародер, або щось інше, він чомусь нагадував мені ворона на боно ищі... Я придивився до його обличчя, дійсно: ніс у нього був які в цмго птаха,—великий, мп ний, трохи загострений донизу... Мені вже ввижалося грандіозне бойовисько, й над ним кружляє пан Світальський,вишукує собі ласого шматочка... Від землі тхне запахом розкладу, душно... А може це в пана Світальського брудні шкарпетки... Коли б не дощ, можна було б одчинити ілюмінатор.

Я починаю дрімати й почуваю себе маленьким, в колисці... ніби *гось наспівує мені: лю — лі... лю — лі... Раптом я падаю, падаю, падаю... Прокидаюся від жахливого штовхана. Яхта стоїть. Я нічого не розумію, відчуваю тільки, як від шлунку через харчопровід до роту мені ПЛИЕЄ щось їдке й противне... Пригадую, іцо від цього мені рекомендували чорну каву. Стрімголов лечу до сальону...Вцю мить яхта дає хід, я втрачаю рівновагу й падаю... падаю й бачу перед собою розгорнену

книжку, розбираю руські літери... ПІДЕОЖУ голову й бачу симпатичне стареньке обличчя. Ну й везе ж мені!

— Ви руський?

— Ні, я не руський...— по — руському відповідає дідусь.

— Але ця книга...— дивуюсь я, натискаючи кнопку дзвоника.

— Це Бальзак...

На моєму випадковому співрозмовцеві строга військова уніформа. Ми легко зав'язуємо розмову. Стюард вносить каву вмініятюрних філіжанках. Ми п'ємо її обережними, малесенькими козтками. Старого військового — він обіймає посаду інспектора якихось військових частин — зовсім не турбує ця нічна морська непогода...

— Чого ми стояли тут?

— Це Чанак,— каже військовий.

— Дарданели?—схоплююся я.— Не може бути!

— Чоо ж?—осміхається він.— Чи не думали ви, що з часів світової війни їх скасо?ано?

Дійсно, мої вигуки були не до речі. Що ж тут дивного? Дарданельська протока... Але мене тягне вийти на палубу глянути на перЕОпричину "проблем"... Якуб — Кадрі — Бей іде зо мною. Темінь охоллює нас. Не видно нічого. Часом тільки промінь прожектора майне по корпусові яхти й ми знову поринаємо в темряву. Протока вирує, дощ сіється безперестанку. Я чую, якзідхає мій супутник... Так я й не бачив Дарданел. Тільки щось чорніло обабіч бортів. Я теж зідхнув... Очевидно,

ми обоє зідхали з однієї причин — Дарданели. Якуб —Кадрі — Бей згадував Севр і Лозану, я думав про майбутнє своєї батьківщини... Протоки могли стати за зброю в руках імперіялізму проти СРСР.

IV

Здалеку майоріли Принцеві Острови. Ми наближалися до Істанбулу... Після бурхливої ночі день видався теплий, подорожні з третьої кляси висипали на палубу, стояли, спершися на поренчата, снідали, порозкладавши їжу на малесеньких килимках. Вахта готувала ледібку. Якуб-Кадрі-Бей попихкував цига-реткою, розпозідав мені про себе. Від народився в Карсі, там таки вчився в російській ш оті, відтоді й мозу знає. Російська література — його пристрасть. Він читав Горкого, Толстого й Леоніда Андреева, знає чимало віршів Саші Чорного, але сучасної літератури не читає, бо не можна дістати... В тоні його голосу щирість СИЕОЇ людини, він розпозідає мені про сина свого й наводить бінокля на беріг. Але беріг ще далеко, сина не видно й наша розмоза перескакує на іншу тему... Якуб — Кадрі — Бей читає мені лекцію про військо:о — торговельні взаємини Туреччини й України у минулому, розпитує про УСРР, знову наводить бінокля на беріг і передає його мені, скрикнувши: — Ондечки мій син!

І я бачу п'ятнадцятилітнього хлопчика в коротенькому пальтечку й широких штанцях, заправлених у панчохи. Хлопчик дивиться на яхту й махає своїм кепі.

До нас підходить пан Світальський і, заклавши руки в кешені свого чорного демісесону з облізлим оксамитним комірцем, також дивиться на беріг. В нього стурбований, занепокоєний вигляд... Я пильно дивлюся на нього й починаю розуміти, що він ні в якому разі не шпиг. Шпиги не такі. В шпига мабуть не буває такого розгубленого виразу обличчя... Пан Світальський почуває на собі мій погляд і одвертається, я теж одвертаюсь й шукаю чогось очима... Але мені нічого шукати, нікого шукати. Ніхто не прийде мене зустрічати, з берега ніхто не махне мені привітно кепом.

Трап спущено. Яку б — Кадрі — Бей тепло прощається зо мною, запрошує до себе. За хвилину він уже на березі, обнімає сина... Я мовчки несу свої важкі чемодани...

На березі пан Світальський підходить до мене й, простягаючи свою візитову картку, щось бурмоче, ніяковіючи... Я перепитую його, й він, ще більше почер-' вонівши, вказує поглядом на гамала, що несе його мініятюрний сак — ЕОЯЖИК...

Ага! Я розумію — йому нічим заплатити гамалові, а нести самому саквояжа незручно, він же польський промисловець, та й живе він далеко й не має на грамвай... Я даю йому ліру1), він просить адресу, обіцяє занести борг сьогодні ж...

— Дуже вам вдячний...— шепоче він, а я дивлюсь поверх його голови й бачу милу постать товариша Чуба. Він, вимахуючи в повітрі пачкою конвертів^ поспішає до мене...

— Ми так і думали, що ви сьогодні приїдете... "Крим" відходить завтра... Ось вам листи...

Я беру в нього з руки жмут конвертів і перераховую:

— Три, чотирі... шість... І всі з Харкова!

3/XI —— 1928. Туреччина —

*) Приблизно наш карПованець.